

Yttrande över promemorian Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld

Den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Umeå universitet har getts möjlighet att bereda Umeå universitets yttrande över Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld. Yttrandet är utarbetat av universitetslektorerna Ann-Sofie Henrikson och Lena Landström, juridiska institutionen. Remissyttrandet är disponerat i den ordning förslagen läggs fram i promemorians kapitel.

Sammanfattning

Fakulteten delar utredarens slutsats att det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld vid vissa handlingsmönster som idag faller utanför det kriminaliserade området genom att införa en ny brottstyp för psykisk misshandel. Fakulteten har dock vissa synpunkter på omfattningen av det kriminaliserade området vid ekonomiskt våld och om åtalsreglernas utformning, samt något redigeringsmässigt förslag och vissa mindre synpunkter.

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Förslaget till ny 3 kap. 5 a § brottsbalken innefattar en kriminalisering av två olika typer av gärningar, dels att utsätta en annan person för vissa kränkande gärningar, dels att utöva otillbörlig kontroll. Bestämmelsen får en tydligare pedagogisk utformning om den delas upp i två punkter, exempelvis: Den som a) upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar, eller b) utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, dömes...etc.

10 Psykisk misshandel som ett särskilt brott

Den samhällsvetenskapliga fakulteten delar utredarens uppfattning att termen våld är starkt förknippad med fysiskt våld och därför bör undvikas i en rättslig kontext som inte tar sikte på sådant våld. Vad gäller den föreslagna kriminaliseringen talas i promemorian på flera ställen om ekonomiskt våld och det förutsätts att även sådant våld kan omfattas. Det finns dock flera oklarheter kring i vilken utsträckning sådant våld egentligen täcks. Inledningsvis görs därför några påpekanden rörande begreppet ekonomiskt våld.

Om ekonomiskt våld

Forskning visar att våld i nära relation svårigen kan delas in i enskilda våldsformer isolerade från varandra. Olika våldsformer förekommer ofta parallellt. Genom att kategorisera olika våldsformer finns en risk för att vissa våldshandlingar bagatelliseras eller osynliggörs. Det är därför viktigt med en sammanhållen våldsförståelse, där handlingarna bör betraktas som sammanflätade mönster där

vissa handlingar kan förstärka varandra. Om psykisk misshandel kan förstås mot bakgrund av en sådan våldsförståelse kommer den nu föreslagna kriminaliseringen förhoppningsvis att kunna fylla en viktig funktion i arbetet med mäns våld mot kvinnor.

Särskilt vad gäller begreppet ekonomiskt våld, kan konstateras att begreppet saknar en enhetlig definition. Vad ekonomiskt våld bör omfatta tycks även vara en omstridd fråga inom forskningen. I vissa sammanhang ses ekonomiskt våld som en del av psykiskt våld, i andra som en självständig form av våld.¹ Genom att slå samman ekonomiskt våld med annat våld finns det en risk för att det våldet bagatelliseras och osynliggörs.

I promemorian görs en beskrivning (s. 51 f.), att begreppet ekonomiskt våld huvudsakligen omfattar handlingar som syftar till att styra och kontrollera en persons möjligheter att införskaffa, använda och bibehålla sina ekonomiska resurser. Därefter anges handlingar som utgör ekonomisk exploatering, som exempelvis att skuldsätta sin partner, slösa bort besparingar, stjäla från den våldsutsatta samt tvinga personen att skriva under lån. Utredarens definition förefaller därigenom avgränsa ekonomiskt våld till sådana situationer som har sin grund i behov av kontroll. Ett annat sätt att definiera begreppet är att utgå från att någon begränsar en annan persons möjligheter att förvärva, använda eller ha kontroll över sina egna eller parets eller familjens resurser.² Genom denna senare definition får begreppet en vidare innebörd.

Vad som egentligen ryms i begreppet ekonomiskt våld i föreliggande promemoria varierar i olika delar av texten. Exempelvis hänvisas på s. 370 till statistik från Kvinnofridslinjen som anger ekonomiskt våld som en egen våldsförståelse, skild från psykiskt våld, för att därefter på s. 372 konstatera att den nya brottsbeteckningen psykisk misshandel täcker in ekonomiskt våld. Mot bakgrund av de olika definitioner som används i olika sammanhang ryms många olika gärningar inom begreppet ekonomiskt våld. Påståendet att kriminalisering av psykiskt våld även ska täcka in ekonomiskt våld (s. 372) stämmer därigenom bara till viss del.

Genom att påstå att ekonomiskt våld är en form av psykisk misshandel, finns det å ena sidan en risk för att allvarigare gärningar som skulle kunna falla in under andra brottsrubriceringar förbises och inte utreds i den praktiska tillämpningen, exempelvis bedrägeri, rån och stöld. Å andra sidan torde kriminaliseringen av psykisk misshandel medföra att gärningar som tidigare inte uppmärksammats alls av rättsvårdande myndigheter, eftersom det aldrig ställts några frågor om dem, nu kommer fram. Det i sin tur kan få den följd att ansvar kan utkrävas för fler brott än de som ingår i fridskränkningens brotten och kan bidra till upprättelse för den utsatta.

¹ Se exempelvis Eriksson, Marie, *Våldet, pengarna och livet. En sammanhållen förståelse av kvinnors erfarenheter av mäns ekonomiska våld i nära relationer*; i Ulmestig & Eriksson (red.) *Att handlägga försörjningsstöd vid våld i nära relationer*. Lund: Studentlitteratur 2018.

² Adams, Adrienne E., et al. "Development of the Scale of Economic Abuse". *Violence Against Women*, 14(5) (2008): 563-588. Se även Eriksson 2018.

Slutligen anges på s. 260, att kärnan i ekonomiskt våld, som det beskrivs i forskningen inte är förmögenhetsöverföringen som sådan, utan kontrollen som våldet innebär. Den slutsatsen bör kunna ifrågasättas. Frågan är om inte även handlingar som i vart fall inte direkt grundas på den ena partners behov av kontroll, bör definieras som ekonomiskt våld. Det kan vara gärningar som snarare är att se som exploatering av partnern eller partners medel, för att finansiera ett eget missbruk av någon form eller konsumtion över de egna tillgångarna. Det kan innebära situationer där partnern efterlever kraven för att inte utsättas för fysiskt våld eller skadegörelse. Vidare kan det exempelvis vara att tvingas skriva under lånehandlingar.

En annan grupp av handlingar som inte alltid tydligt kopplar till kontroll, är att obstruera för sin tidigare partner genom att inte skriva under olika handlingar och dokument. Ekonomisk kontroll exemplifieras i promemorian på s. 310. I beskrivningen saknas exempel på underlåtenhet att underteckna vissa handlingar. Rekviritet ”utövar” kan indikera att det krävs en aktiv handling och frågan är då om underlåtenhet omfattas av kriminaliseringen. Inte sällan utövas kontroll genom att vägra skriva under handlingar. Det kan vara en sådan trivial handling som ändring av folkbokföringsadress, men som får stora konsekvenser i det enskilda fallet. Det kan exempelvis vara svårt att söka och få bidrag men också andra åtgärder där besittningsrubbningskrav är ett krav för tillämpning. En sådan form av ekonomisk exploatering, utan tydlig kontroll, kommer inte att omfattas av det föreslagna brottet psykisk misshandel.

Det synes därför vara av vikt att även fortsättningsvis belysa att det kan finnas fler former av ekonomiskt våld som kan behöva utredas när ärenden om psykisk misshandel handläggs.

10.1.3 Närmare om brottets beteckning och placering

När det gäller placeringen av det nya brottet är frågan om inte brottets konstruktion och angivna skyddsintressen passar systematiskt bättre i 4 kap. brottsbalken. Dessutom delar fakulteten utredarens uppfattning (s. 319) att placeringen av psykisk misshandel i 3 kap. brottsbalken riskerar försvinna i den effektinriktade straffrätten. Argumentet att 4 kap. redan idag är rörigt med många underparagrafer (s. 321) talar snarare för att det borde göras en översyn av hela det kapitlet. Mot en placering i 4 kap. talar dock i och för sig själva rubriceringen, psykisk misshandel.

10.1.7 Straffskala, förhållandet till vissa straffskärpande moment och något om överlappande rekvirit

I promemorian ges ingen närmare motivering till varför psykisk misshandel ska vara underbrott till olaga förföljelse, som har samma straffskala som straffskalan för det föreslagna brottet. Skälen för detta är därför oklara.

11.8.1 Inledande bedömning om vilken betydelse åtalsregleringen i...

Samhällsvetenskaplig fakultet delar utredarens uppfattning om rättsläget när det gäller frågan om åtal kan väckas i de fall ärekränkingsbrott ingår som ett led i brottsliga gärningar som konstituerar ett annat brott. (Här kan också grunderna för 20 kap. 4 § rättegångsbalken beaktas, om att åtal får väckas om en handling innefattar flera brott och något av brotten hör under allmänt åtal.)

11.8.2 Bedömning avseende förtal och grovt förtal

Det svenska rättssystemet utgår från att åklagaren som huvudregel har en åtalsplikt och inte ska göra någon skälighetsbedömning av det allmänna intresset att åtal väcks. För vissa brott krävs dock att åtal är påkallat ur allmän synpunkt för att åklagaren ska få åtala, s.k. särskild åtalsprövning. I de fallen råder en presumtion (som kan vara mer eller mindre stark) mot att åklagaren åtalar. Med tiden har det blivit allt färre brott som omfattas av krav på särskild åtalsprövning, eftersom det ses som ett ansvar för samhället att beivra brott. Ett krav på särskild åtalsprövning kan också uppställas kumulativt med eller alternativt till ett krav på angivelse från målsäganden.

När utredaren diskuterar om åtalsreglerna vid förtalsbrotten bör utformas som kumulativa eller alternativa krav, uppehåller sig utredaren endast vid frågan om i vilken utsträckning målsäganden anger brott till åtal. Då kraven är kumulativa ska åklagaren göra en självständig prövning av om åtal är påkallat ur allmän synpunkt, dvs. det gäller som huvudregel en presumtion mot åtal. Om kraven i stället är alternativa innebär en angivelse från målsäganden att åklagaren har en skyldighet att väcka åtal, och någon särskild åtalsprövning ska inte göras. Mot denna bakgrund bör kraven snarare vara alternativa för att det bakomliggande syftet ska uppnås.

11.8.3 Övergripande bedömning avseende förolämpning

Oavsett utredarens förslag att förolämpning ska ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck, kan det finnas skäl att ändra åtalsregeln för förolämpning. Det gäller den situationen att åtal väcks för exempelvis ett fridskränkingsbrott, men domstolen anser att antalet gärningar inte är tillräckligt många eller allvarliga för att konstituera ett sådant brott. I ett sådant fall kan domstolen inte pröva i vad mån den tilltalade har begått förolämpning, eftersom åklagaren inte är behörig att väcka ett sådant åtal (jfr NJA 1981 s. 513).

Den samhällsvetenskapliga fakulteten delar utredarens uttalanden (s. 358 och s. 364) att åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten bör ses över. Det kan ifrågasättas i vad mån förtal och grovt förtal verkligen är målsägandebrott idag, då allmänt åtal är möjligt för de brotten efter angivelse och särskild åtalsprövning. I situationer då åklagaren får åtala efter särskild åtalsprövning, utgår den rättsliga konstruktionen från en presumtion mot åtal. Genom åtalsreglernas nära samband med förundersökningsbegränsningsreglerna (se 23 kap. 4a § rättegångsbalken) och frågan om förundersökning alls ska inledas eller inte, kommer tillämpningen i

praktiken sannolikt innebära att brotten inte utreds (och åtalas). För det fall att det är angeläget att presumptionen bryts, så att åtal väcks i situationer av exempelvis brott i nära relation eller i en hederskontext behöver åtalsreglerna förändras.

11.9 Alternativt förslag

Utredarens alternativa förslag täcker inte den situation som beskrivits ovan under 11.8.3, då en åtalsregel kan få självständig betydelse i händelse av ogillat åtal.

14.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Allmänt om brottstypen

Av promemorian framgår att avsikten är att det ska vara fråga om upprepad kontroll, även om detta inte kommer till explicit uttryck utan anges genom uttrycket "utövar". Vad som avses med att kontrollen är "upprepad" skulle behöva ytterligare förtydligande. Kontroll som fenomen kan vara svår att bedöma, när den börjat och när den slutat, och om den ska ses som upprepad eller bara utdragen i tid. Utredarens formulering kan tolkas som att avsikten är att det ska vara fråga om olika former av kontroll för att den ska vara upprepad, exempelvis kontroll av kontakter på sociala medier respektive kontroll av klädsel. Här kan behövas ett förtydligande.

Beslut i ärendet har fattats av professor Ruth Mannelqvist, den Samhällsvetenskapliga fakultetens dekan, efter föredragning av fakultetssamordnare Åsa P Isaksson.

För den Samhällsvetenskapliga fakulteten

Ruth Mannelqvist
Dekan

Åsa P Isaksson